

ORTAÖĞRETİMDE ALANA YÖNELTMEDE UZMAN SİSTEM MODELİ

Kemal Paşa UZUN*
kepasau@hotmail.com

Mehmet TEKTAŞ**
tektas@marmara.edu.tr

A. Fevzi BABA***
fbaba@marmara.edu.tr

*MEB Beykoz Çavuşbaşı Çok Programlı Lisesi
**Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO
***Marmara Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi

Özet

Ülkemizin temel sorunlarından en önemli nitelikli insan gücü yetiştirmektir. İnsan gücünün nitelikli ve verimli kullanılabilmesi bireylerin ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerine göre meslek seçimlerine yönlendirilmesi ile sağlanır. Meslek seçimi bireyin yaşamı boyunca verdiği en önemli kararlardan biridir. Mesleki ve Teknik Eğitim Kurumlarında orta öğretimde öğrenciler Mesleki Eğitimin Güçlendirme Projesi (MEGEP) kapsamında belirlenen alanlara yöneltilmektedir. Bu çalışmada; 9.sınıf sonunda öğrencilerin alana yöneltimesine yönelik bir uzman sistem modeli oluşturulmuştur. Önerilen model için; yetenekler, ilgiler, değerler ve akademik başarı olmak üzere dört ana kriter ve bu ana kriterlerin altında da 35 ayrı alt kriter tanımlanmıştır. Her bir alana ilişkin mesleki yeterlilikler o alandaki uzmanlarla yapılan anket sonucu belirlenmiştir. Model, kullanım kolay görsel tabanlı yazılımla gerçekleştirilmiştir

1.GİRİŞ

Meslek seçiminin kişinin yaşamında son derece önemli bir yeri vardır. Coğu kez kişi bu kararın ne derece önemli olduğunu farkında olmasa da meslek seçimi bireyin yaşamı boyunca verdiği en önemli kararlardan biridir. Meslek seçimi o bireyin hayatının geri kalanının nasıl şekilleneceğini belirleyecektir. Bu yüzden öğrenciye meslek seçiminde gerekli rehberlik hizmeti verilmelidir[1].

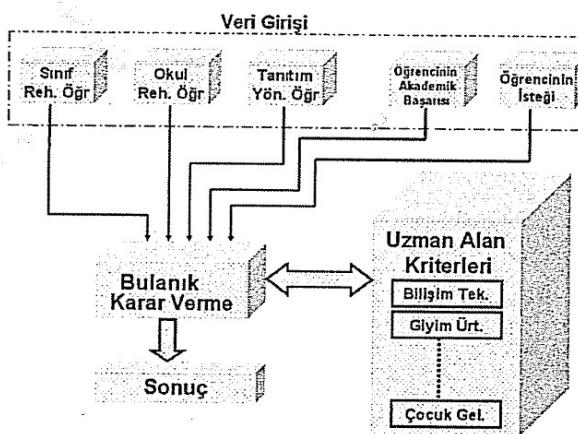
Eğitim sistemümüzde, çağdaş anlamda, mesleki rehberlik hizmetleri yeterince geliştirilememiştir. Okullarda seçkin eğitimime önem verilmekte, öğrenciler üst düzey mesleklerle özendirilmekte, her mesleğin önemli ve saygın olduğu anlayışı üzerinde yeterince durulmamakta, teorik konularla ilgili yeteneklerin fark edilip geliştirilmesine çalışılmakta, el becerilerini, sanat yeteneklerini geliştirme hedefleri ihmal edilmektedir. Bu anlayışla yetiştirilen gençlerde, ancak üniversitede bir lisans programına yerleşikleri takdirde mutlu olabilecekleri yolunda inanç olmaktadır[2].

Ülkemizde öğrencilerin ortaöğretimde mesleki alanlara yönlendirme ve mesleki eğitimi güçlendirmek amacıyla 2000 yılında AB ile Türkiye arasında Mesleki Eğitimi ve Öğretimi Güçlendirme Projesi (MEGEP) hayata geçirilmiştir[3]. 2005-2006 Eğitim-Öğretim yılından itibaren Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarında uygulanmaya başlanmıştır. Proje mesleki eğitime yeni açılımlar getirmiştir Mesleki ve Teknik ortaöğretim kurumlarında alan seçimini 9. sınıf sonuna bırakmıştır.

9.sınıf da "tanıtım ve yönlendirme" ve "rehberlik" derslerinde öğrencilere MEGEP kapsamında belirlenmiş 42 alanla ilgili rehberlik faaliyetleriyle alanlar tanıtmakta ve yılsonunda öğrencilerden alan tercihlerini yapmaları istenmektedir. Öğrencinin alan tercihleri tanıtım yönlendirme dersi öğretmeni, sınıf rehber öğretmeni ve okul rehber öğretmeni tarafından değerlendirilerek öğrencinin yöneceği alan belirlenmektedir. Alana yönelik uygulamalarında birçok sorun vardır. Öğretmenlerin alanlara ilişkin yeterlilikleri bilemiyor olması, öğrenci sayısının fazlalığının getirdiği problemler rehberlik yapacak öğretmenlerin doğru karar veremelerine neden olabilmektedir. Bu çalışmada, 9. sınıf sonunda öğrencilerin alana yöneltimesine yönelik bir uzman sistem modeli oluşturulmuştur. Önerilen model için; Kendini Değerlendirme Envanterinde tanımlanan[4]; yetenekler, ilgiler, değerler ana kriterlerinin yanı sıra öğrencinin 9. sınıf akademik başarısı, değerlendirme ana kriterleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca bu ana kriterlerin altında da 35 ayrı alt kriter tanımlanmıştır.

2. ALANA YÖNELTMEDE UZMAN SİSTEM MODELİ

Alana yönetim için önerilen uzman sistem modeli Şekil.1' de verilmiştir. Sistem veri girişi, uzman alan kriterleri ve bulanık karar verme olmak üzere üç ana kısımdan oluşmuştur.

Şekil 1 Alana Yönetmede Uzman Sistem Modeli[5]

Veri giriş ünitesi 5 farklı kısımdan oluşmaktadır. İlk üç kısımda rehber öğretmenler öğrenciye 3 ana kriter (yetenekler, ilgiler, değerler) için değerlendirmektedir. Bu değerlendirme işlemi çok iyi(5), iyi(4), orta(3), kötü(2) ve çok kötü(1) olacak şekilde puanlanır. Bu puanlama işlemini her rehber öğretmen ayrı ayrı yapar. Veri giriş ünitesinin dördüncü kısmında ise öğrencinin 9. Sınıf sonunda akademik başarısını belirleyen karne notları sisteme 5'lik not sisteminde olduğu gibi aktarılır. Veri giriş ünitesinin son kısmında ise öğrencinin önemlemek istediği alan tercihleri sisteme aktarılır.

Alana yönlendirme için önerilen uzman sistemin ikinci ana kısmı ise mesleki gerekliliklerin(ön koşulların) belirlenmesi işlemidir. Bu amaçla alanda uzman kişilere yönelik anket çalışması yapılmıştır. SPSS paket programı aracılığı ile her bir alan için o alana ait kriter ağırlıkları belirlenmiştir. Tablo-1'de sadece Bilişim Teknolojileri Alanı için belirlenen önkosulların kriter ağırlıkları verilmiştir[5].

Tablo 1. Bilişim Teknolojileri Alanı İçin Kriter Tablosu

Ana Kriterler	Ağırlık	Alt Kriterler	Ağırlık
YETENEKLER	32	Sözel	18
		Sayısal	49
		Şekil-Uzay	33
İLGİLER	26	Temel Bilim	30
		Sosyal Bilim	0
		Çanlı Varlık	0
		Mekanik	26
		İkna	0
		Ticaret	20
		İş Ayrıntıları	24
		Edebiyat	0
DEĞERLER	14	Güzel Sanat	0
		Müzik	0
		Sosyal Yardım	0
		Yetenek Uygulama	27
		Buluş Grubu	27
		Yarışma	21
		İşbirliği	25
		Degisililik	0
AKADEMİK BAŞARI	28	Düzenli Yaşam	0
		Liderlik	0
		Kazanç	0
		Ün Sahibi Olma	0
		Dil Anlatım	17
		Türk Edebiyatı	0
		Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	0
		Tarih	0
		Coğrafya	0
		Matematik	25

Kriterlerin belirlenmesinde değişkenlerin frekansları (N) ve Mod değerleri belirlenmiştir. Hesaplanan mod değerleri yardımıyla verilerin Ağırlıklı Ortalamaları(M) elde edilmiştir. Verilerin bulanık mantık yaklaşımıyla kullanılabilmesi için ağırlıklı ortalamalar ile elde edilen değerlerin katsayılarının toplamının 1'e eşlenmesi analizi yapılmıştır.

Alana yöneltme için önerilen uzman sistemin üçüncü ana kısmı ise bulanık karar verme işlemidir. Rehber öğretmenlerin vereceği notlar Şekil 2'de görüldüğü gibi 5 adet üçgen şeklinde üyelik fonksiyonlarıyla bulanıklaştırmıştır[5,6].

Bulanık karar verme ünitesinde sistem girişleriyle alan kriterleri arasında bulanık çıkarım yapılarak öğrencinin o alana ilişkin uygunluğu belirlenir. Şekil 3'te öğrenci Yasın Köse'ye ilişkin rehber öğretmenlerin puanlamaları ve akademik başarı notları verilmiştir. Öğrencinin seçmiş olduğu beş alan için ayrı ayrı bulanık değerlendirme işlemleri yapılarak öğrencinin seçtiği alanlara uygunluğu belirlenmiştir. Aşağıda sadece Bilişim Teknolojileri Alanına ilişkin bulanık değerlendirme işlemleri verilmiştir. Değerlendirme aşamasında her bir ana kriter ait alt kriterlerin üyelik kümeleri belirlenir. Yetenekler ana kriterinin her bir alt kriteri için üyelik kümeleri aşağıdaki gibi bulunmuştur.

$$R_{101} = (0.0 \ 0.0 \ 0.33 \ 0.66 \ 0.0)$$

$$R_{102} = (0.66 \ 0.33 \ 0.0 \ 0.0 \ 0.0)$$

$$R_{103} = (0.0 \ 0.66 \ 0.33 \ 0.0 \ 0.0)$$

Bu üyelik kümelerinden yetenekler ana kriterine ilişkin R_1 , bulanık ilişki matrisi oluşturulur;

$$R_1 = \begin{bmatrix} R_{101} \\ R_{102} \\ R_{103} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0.0 & 0.0 & 0.33 & 0.66 & 0.0 \\ 0.66 & 0.33 & 0.0 & 0.0 & 0.0 \\ 0.0 & 0.66 & 0.33 & 0.0 & 0.0 \end{bmatrix}$$

“Yetenekler” ana kriterinin alt kriter ağırlıkları $A_1 = (0.18 \ 0.49 \ 0.33)$ ile R_1 , bulanık ilişki matrisi maksimum çarpım metoduna göre bulanık çıkarım işlemeye tabi tutulmuştur.

$$B_1 = [A_1] \cdot \begin{bmatrix} R_{101} \\ R_{102} \\ R_{103} \end{bmatrix} = [0.18 \ 0.49 \ 0.33] \cdot \begin{bmatrix} 0.0 & 0.0 & 0.33 & 0.66 & 0.0 \\ 0.66 & 0.33 & 0.0 & 0.0 & 0.0 \\ 0.0 & 0.66 & 0.33 & 0.0 & 0.0 \end{bmatrix}$$

Çıkarım işlemi sonucunda “Yetenekler” ana kriteri için üyelik kümeleri B_1 , elde edilmiştir. Benzer şekilde diğer ana kriterler için üyelik kümeleri bulunmuştur.

$$B_2 = (0.32 \ 0.38 \ 0.17 \ 0.12 \ 0.00)$$

$$B_3 = (0.67 \ 0.07 \ 0.17 \ 0.09 \ 0.00)$$

$$B_4 = (0.53 \ 0.17 \ 0.08 \ 0.07 \ 0.14)$$

$$B_5 = (0.46 \ 0.18 \ 0.19 \ 0.17 \ 0.00)$$

Bilişim Teknolojileri alanı için ön koşul ana kriter ağırlıklarının oluşturdukları üyelik kümeleri aşağıda şekilde bulunmuştur, Tablo1.

$$A = (0.32 \ 0.26 \ 0.14 \ 0.28)$$

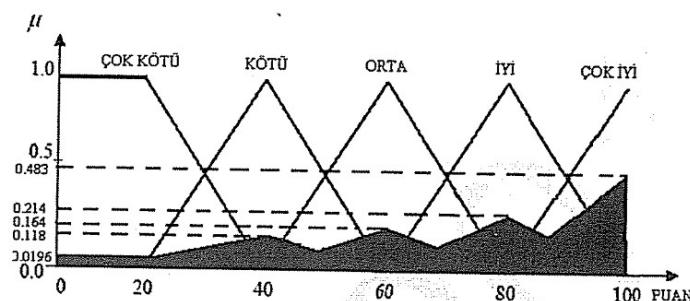
Örnek öğrencinin Bilişim Teknolojileri alanı uygunluğunu hesaplamak için Bilişim Teknolojileri ön koşul ana kriter ağırlıklarından oluşan A üyelik kümeleri ile ana kriter üyelik kümeleri bulanık çıkarım işlemeye sokulur. Bu işlem sonucunda öğrencinin alana yöneltme puanını temsil eden B bulanık kümeleri aşağıdaki şekilde bulunacaktır.

$$B = [A] \begin{bmatrix} B_1 \\ B_2 \\ B_3 \\ B_4 \end{bmatrix} = [0.32 \ 0.26 \ 0.14 \ 0.28] \begin{bmatrix} 0.32 & 0.38 & 0.17 & 0.12 & 0.00 \\ 0.67 & 0.07 & 0.17 & 0.09 & 0.00 \\ 0.53 & 0.17 & 0.08 & 0.07 & 0.14 \\ 0.46 & 0.18 & 0.19 & 0.17 & 0.00 \end{bmatrix}$$

$$B = (0.483 \ 0.214 \ 0.164 \ 0.118 \ 0.0196)$$

Bulanıklaştırma ve karar verme işlemlerinden sonra örnek öğrencinin Bilişim Teknolojileri Alanına uygunluğuna dair bulanık değerler bulunmuştur. Elde edilen verilerin örnek öğrencinin Bilişim Teknolojileri Alanına uygunluk sonucunun kesin ve net bir şekilde ifade edilebilmesi için karar verme işlemi sonucunda elde edilen bulanık değerler üzerinde berraklaştırma işleminin yapılması gereklidir. Bulanık formda elde edilen sonuç değer ağırlık merkezi yöntemi ile berraklaştırılarak öğrencinin alana uygunluk derecesi sayısal olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Şekil 2'de taralı olan alan örnek öğrencinin Bilişim Teknolojileri Alanına uygunluk değerinin bulanık formda gösterilmiş değeridir. Bulanık formda elde edilen sonuç değer ağırlık merkezi yöntemi ile berraklaştırılarak öğrencinin alana uygunluk derecesi sayısal olarak aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Şekil 2 Bilişim teknolojileri alanına uygunluğun bulanık formda temsili

$$z^* = \frac{0.0196 * 20 + 0.118 * 40 + 0.164 * 60 + 0.214 * 80 + 0.483 * 100}{0.0196 + 0.118 + 0.164 + 0.214 + 0.483} = 80,48$$

Berraklaştırma işlemi sonucunda örnek öğrencinin Bilişim Teknolojileri Alanına uygunluğu yaklaşık 80 Puan bulunmuştur. Öğrencinin tercih etmiş olduğu diğer alanların her biri için alana uygunlukları bulunarak Şekil 4 verildiği gibi raporlanır. Buna göre öğrenci Elektrik-Elektronik Alanı için birinci sırada uygun bulunurken Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Alanına son sırada uygunluk sağlamıştır.

3. YAZILIM GELİŞTİRME

Mesleki Teknik Eğitimde Alana yöneltmeye ilişkin geliştirilen yazılım; Öğrenci Giriş, Kriter Ağırlıkları Giriş, Değerlendirme ve Raporlama olmak üzere 4 ana ekranдан oluşmuştur. Öğrenci giriş ekranında; öğrenci kayıt, silme, arama ve düzeltme işlemleri yapılabilir. Kriter ağırlıkları giriş ekranında ise MEGEP'te bulunan 42 alana ilişkin kriter ağırlıkları giriş işlemi yapılabilir. Ayrıca bu ekran kriter ağırlıklarının hangi yöntem ile belirleneceğine ilişkin bir alt menüye sahiptir. Şekil 3'de verilen değerlendirme ekranında sistem veri girişleri yapılmakta öğrencinin alan tercihleri, akademik başarısı ve rehber öğretmenlerin değerlendirmeleri girilmektedir. Değerlendirme işleminden önce "Bilgi Hazırla" butonu ile bilgilerde oluşabilecek hatalar kontrol edilmekte ve kullanıcı uyarılmaktadır. Bilgilerde herhangi bir hata bulunmuyorsa "Değerlendir" butonu aktif olmakta ve değerlendirme işlemi yapılmaktadır. Raporlama ekranında ise öğrencinin alan seçimine ilişkin değerlendirme sonuçları bir rapor halinde öğrencisi sunulmaktadır. Şekil 4.

Şekil 3 Değerlendirme Ekranı

Şekil 4 Raporlama Ekranı

4. SONUÇ

Bu çalışmada uzman sistem yaklaşımıyla ortaöğretimde alana yönelikme işlemi gerçekleştirilecek bu amaca uygun yazılım geliştirilmiştir. Gerçekleştirilen sisteme alana yönelikme işlemleri çoklu kritere göre yapıldığı için mevcut sisteme göre daha objektif ve doğru sonuçlar elde edilmiştir. Öğrencilerin akademik başarısı alan seçiminde etkin kullanılmıştır. Otuz beş adet yönlendirme kriteri önceden belirlendiği için öğrencilerin öğretmenlerin öğrencileri bu kriterlere göre eksiksiz değerlendirmesi sağlanmış bu nedenle hata yapma ihtimalleri azaltılmıştır. Alana yönelikme işlemi her alanın uzmanıncaya belirlenmiş mesleki gereklilikler kriterlerine göre yapılmakta bu da yönlendirmenin isabelli olmasını sağlamaktadır. Öğrenci tercih etmiş olduğu alanlara olan uygunluğunu görebilmek imkânı bulabilmektedir. Uzman sistem yaklaşımının eğitimde, rehberlik faaliyetlerinde, karmaşık ilişkilerin değerlendirilmesinde etkin bir biçimde kullanılabileceğini görmüştür.

KAYNAKLAR

- [1] Yeşilyaprak, B.: "Eğitimde Rehberlik Hizmetleri Gelişimsel Yaklaşım" Nobel Yayınları, Ankara, (2003).
- [2] Kuzgun, Y.: "Mesleki Rehberliği ve Danışmanlığına Giriş" Nobel Yayınları, Ankara (2006).
- [3] <http://etogr.meb.gov.tr> (Erişim Tarihi: Nisan 2009).
- [4] Kuzgun, Y.: "Kendini Değerlendirme Envanteri El Kitabı" Ösym Yayınları, Ankara, (1988).
- [5] Uzun, K.P.: "Mesleki ve Teknik Eğitim Okullarında Öğrencileri Alana Yöneltmeye Uzman Sistem Yaklaşımı" Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2008)
- [6] Baba,A.F., Kuşcu, D., Han,K.: "Developing a Software for Suzy Group Decision Support System: A Case Study" The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET, vol.8 no. 3, July (2009)